

Таму якраз маці адрасаваны шматлікія вершы аўтаркі, у якіх Я. Янішчыц выказвае любоў да самага роднага ёй чалавека, удзячнасць за разуменне і шчырасць, уменне выслухаць і пачуць, выказаць словы пяшчоты і падтрымкі.

Скарочаныя назвы, што таксама часта сустракаюцца ў паэтычнай спадчыне Я. Янішчыц, пададзены імёнамі, назвамі па мужу ці па бацьку вясковых жанчын і дзяўчат: *Дуня, Маша, Камарыха, Лёдзя, Ганя, Волька, Наста Нупреева, Рыгораўна, Зонька* і іншымі: *З дарагой душы зайдзі, Раман. З дарагой душы параю, Зонька!* [3, с. 69]; *Бо тут усё сваёй хадю: / І першы ліст, і першы гром, / І певень з поўняй маладою / І Камарыха з Камаром* [4, с. 65]; *Рукі ў бокі, / нос – угору, / На сяло – адзін жаніх, / За руку бярэ Рыгораўну, / Выцінае за дваіх...* [6, с. 107 – 108].

Выкарыстанне такіх антрапонімаў яшчэ раз пацвярджае думку, што паэзія Я. Янішчыц мае народна-песенную аснову, што паэтка, якая ніколі не адрывалася ад роднай зямлі, з павагай і ўдзячнасцю ставіцца да яе жыхароў, асабліва жанчын, шчырых працаўніц, духоўна багатых простых сялян, вясковага жыцця, кахання і інш. Якраз яны падкрэсліваюць характар паэтычнага самавызначэння паэткі.

Прааналізаваныя лексічныя адзінкі дазваляюць сцвярджаць, што фемінныя назвы Я. Янішчыц выкарыстоўваюцца ў асноўным для раскрыцця тэм, якія яе найбольш хваляюць: тэмы радзімы, бацькоў, сялян, вясковага жыцця, кахання і інш. Якраз яны падкрэсліваюць характар паэтычнага самавызначэння паэткі.

Літаратура

1. Кунтыш, М.Ф. О номинации персонажей в рассказах А.П. Чехова / М.Ф. Кунтыш // Веснік БДУ. Сер. 4. – 1990. – № 2. – С. 37 – 41
2. Янішчыц, Я. Каліна зімы: Кніга лірыкі / Я. Янішчыц. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1987. – 206 с.
3. Янішчыц, Я. Пара любові і жалю: Кніга лірыкі / Я. Янішчыц. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1983. – 223 с.
4. Янішчыц, Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы / Я. Янішчыц. – Мінск: Мастацкая літаратура, 2008. – 339 с.
5. Янішчыц, Я. Снежныя грашніцы: Лірыка / Я. Янішчыц. – Мінск: Беларусь, 1970. – 83с.
6. Янішчыц, Я. Ясельда: Лірыка / Я. Янішчыц. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1978. – 126 с.

І.У. Кашуба

КОЛЕРАВЫЯ ЭПІТЭТЫ Ў ПАЭТЫЧНЫМ МАЎЛЕННІ УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА

Лірызм, рамантычная ўзнёсласць, глыбіня зместу паэзіі Уладзіміра Караткевіча дасягаюцца выкарыстаннем шматлікіх выяўленчых сродкаў, асобае месца сярод якіх адводзіцца эпітэту. Усведамляючы ролю мастацкага азначэння ў літаратурнай мове, аўтар актыўна выкарыстоўвае эпітэты ў сваіх вершах. Яны дапамагаюць пісьменніку вылучыць характэрную рысу ці прымету прадмета, раскрыць уласныя думкі, пачуцці, выказацца наконт нейкай праблемы, вобразна ахарактарызаваць тыя ці іншыя з’явы, перадаць адносіны да пэўных падзей. Трапны

і свежы эпітэт вельмі ўдала функцыянуе ў паэтычным маўленні пісьменніка, эмацыйна і эстэтычна ўздзейнічае на чытачоў, сведчыць пра аўтарскае майстэрства У. Караткевіча.

Зразумела, што кожны пісьменнік па-рознаму глядзіць на свет. У розных колерах і фарбах успрымае ён з'явы рэчаіснасці, вобразы. Менавіта каляровасць творчасці з'яўляецца значным сродкам фарміравання аўтарскага светапогляду, выражэння не толькі думкі, але і пачуццяў, перажыванняў аўтара.

У беларускай мове для абазначэння колеру звычайна выкарыстоўваюцца прыметнікі. У паэтычных радках яны, бясспрэчна, набываюць эмацыянальна-экспрэсіўную афарбоўку, дапамагаюць пісьменнікам у перадачы сваіх адносін да рэчаіснасці. Мова У. Караткевіча шматфарбная. У вершах, напрыклад, можна сустрэць наступныя спалучэнні колеравых эпітэтаў з паяснёнымі словамі: *неба зялёнае, жоўты сум, сіняя кветка, чырвоная засуш, ружовыя коні, чорны дол: Конь цягне неба зялёнае ў гулкі пусты жывот* [3, с. 100]; *У якім, на якім полі, чырвоная засуш стаіць?* [3, с. 136]; *Угору ўзятае ён з чорнага долу пад безупынны грывотаў напеў* [4, с. 98]. Пры дапамозе такіх эпітэтаў У. Караткевіч не толькі апісвае з'явы прыроды, навакольнае асяроддзе, але і стварае мастацкі метафарычны вобраз, дае ацэнку пэўнаму прадмету ці перадае эмацыянальнасць.

Трэба адзначыць, што адзін і той прадмет можа характарызавацца з розных бакоў, у сувязі з чым аўтар выкарыстоўвае для яго апісання розныя колеравыя эпітэты: *ліст чырвоны, жоўты; кветка агністая, сіняя, залатая: Ліст кляновы ў сцюдзёнай расе ўвесь чырвоны* [3, с. 106]; *І жоўты ліст на зеленыя травы* [3, с. 102]; *Кветка ў нетрах лясных распускалася, залатая, агністая, сіняя* [3, с. 98]. Некаторыя словы маюць пры сабе так званыя асацыятыўныя мастацкія азначэнні: *туманы белыя – туман малочны; ліст жоўты – ліст лімонны – ліст залаты: У глушы, дзе туманы белыя* [15, с. 98]; *І дубы ў малочным тумане веліканамі ціха стаяць* [3, 107]; *Ліст жоўты застаецца на каштанах* [3, с. 103]; *Ліст кляновы ў сцюдзёнай расе ўвесь чырвоны, лімонны і залаты* [3, с. 106]. Ужыванне такіх эпітэтаў можна патлумачыць пільнасцю, назіральнасцю пісьменніка, уменнем бачыць у адной і той жа з'яве некалькі асацыятыўных прымет. Выкарыстанне колеравых вобразных азначэнняў робіць твор непаўторным, дазваляе адчуць аўтарскі настрой, рэалізаваць задуму пісьменніка.

Нягледзячы на даволі шырокую колеравую палітру эпітэтаў, якія выкарыстоўвае аўтар у сваіх творах, сярод найбольш ужывальных вылучаюцца такія мастацкія азначэнні, як *сіні* і яго адценні. Сіні колер, напэўна, самы лірычны. У сінім паэт знаходзіць усё тое, што ён шукае: прастору і глыбіню, патаемнасць і спакой (*сіняя зямля, сіні лес, сіні снег, сінія сузор'і, густа-сіняе возера, сіняваты дым, сіні спеў, сінія ўзгоркі і інш.*): *На нашай любай і чыстай, на нашай сіняй зямлі* [3, с. 67]; *У гэтым лесе, дзіўным, сінім* [3, 79]; *На голкі жоўтыя пушысты, сіні, зятае снег і навявае сум* [3, с. 89]; *У небе сузор'і такія сінія* [3, 88]; *Над густа-сінім возерам чарот* [3, с. 100]; *Дзе ад буржуйкі сіняваты дым* [3, с. 110]; *Сіні спеў жаўрука* [4, с. 31]; *Не паэт з беларускіх узгоркаў сініх, а апошні таўр народа свайго* [4, с. 25].

У паэтычных радках У. Караткевіча часта ўжываецца і колеравы эпітэт *белы* (*белы ветразь, белыя туманы белыя травы, белыя рэкі, белы падман* і інш.): *У глушы, дзе туманы белыя* [3, 98]; *Белыя травы засулавалі* [3, с. 129]; *Тыя, белыя з ярасці, тыя гулівыя рэкі* [4, с. 94]. Варта падкрэсліць, што некаторыя колеравыя вобразныя азначэнні ў паэтычных творах пісьменніка набываюць пераноснае значэнне: *сіні спеў, зялёная Беларусь, белы падман* і інш.

Паводле меркавання вучоных, месца зялёнага колеру ў прыродзе выключнае і па колькасці, і па якасці. Гэта колер расліннасці, насякомых, каштоўных камянёў. Зялёны займае асобае, адзінае месца ў спектры сонечнага святла: ён знаходзіцца якраз паміж колерамі, якія ўзбуджаюць і якія супакойваюць, паміж актыўнымі і пасіўнымі колерамі [5, с. 63]. У паэзіі У. Караткевіча шырока пададзены колеравыя азначэнні, выражаныя прыметнікам *зялёны*: *зялёнае неба, зялёныя лугі, зялёная Беларусь, зялёны акіян, зялёная імгла: Конь цягне неба зялёнае* [3, с. 101]; *Гусі-лебедзі ў лугах зялёных* [3, с. 110]; *Беларусь! Зялёная, залатая!* [3, с. 195]; *Над зямлёй зялёны гудзе акіян* [3, с. 196]; *Саснячок над ракою ў зялёнай імгле* [4, с. 56].

Частотнасцю ўжывання ў паэтычных творах пісьменніка вызначаецца і мастацкае азначэнне *чорны*: *чорная пушча, чорны адчай, чорнае лісце, чорная цемра, чорныя караблі, чорныя палонкі: Пушчу чорную апавіў туман* [3, с. 93]; *Ён стварыў гэту казку на чорным адчаі* [3, с. 146]; *Плачуць чорным лісцем на вулках крывых* [3, с. 155]; *З цемры чорнай далятае голас зямлі* [3, с. 121]; *Іншыя, чорныя, караблі, чорныя ветразі ўгору ўзнялі* [4, с. 17]; *Там вада памярцвела гайдаецца ў чорных палонках* [4, с. 94]. Як вядома, чорны колер у беларускай міфалогіі прынята лічыць сімвалам няшчасця, зла, цемры. Эпітэты, выражаныя прыметнікам *чорны*, ужываюцца з мэтай перадаць заклапочанасць аўтара, яго грамадзянскія хваляванні, сум, тугу.

Варта адзначыць, што на колеравую перавагу вялікі ўплыў аказвае каларыстыка краіны, у якой жыве мастак слова. Ужыванне пісьменнікам колераў *сіні* і *зялёны* падкрэслівае любоў аўтара да прыроды Беларусі, яе лясоў, азёр, рэк, перадае грамадзянскія пачуцці пісьменніка, паказвае яго еднасць з Радзімай. У сваю чаргу белы колер, паводле “Беларускай міфалогіі” [1, с. 15], увогуле сімвалізуе чысціню, святло нашай зямлі. Варта толькі звярнуцца да тых слоў, якія паясняе эпітэт *белы* ў паэзіі У. Караткевіча і адразу стане зразумелым, што менавіта вобразы Беларусі надзяляюцца такімі мастацкімі азначэннямі, бо якраз яны з’яўляюцца роднымі і святымі для пісьменніка. Дарэчы, зялёны і белы колеры даволі распаўсюджаныя ў народна-паэтычнай творчасці. Як адзначае Н. С. Гілевіч, яны “карысталіся ў творцаў і выканаўцаў народных песень асаблівай увагай і любоўю” [2, с. 24], бо, як ужо адзначалася, зялёны колер – колер расліннасці, еднасці з прыродай, якая адухаўлялася нашымі продкамі, а белы – сімвал дабрыні і святасці, якраз ён дапамагае ідэалізаваць вобраз, апаэтызаваць яго чысціню.

Асобна трэба спыніцца на частотнасці ўжывання колеравых эпітэтаў *залаты* і *залацісты*. У свядомасці беларусаў эпітэт *залаты* “ўяўляўся ідэальнай прыкметай – самай прыгожай і каштоўнай” [2, с. 24]. У вершах У. Караткевіча

многія вобразы, прадметы, з’явы характарызуюцца пры дапамозе гэтага колеру, бо якраз параўнанне з золатам дазваляе аўтару перадаць каштоўныя для У. Караткевіча прадметы і з’явы, апаэтызаваць іх прыгажосць: *залатая восень, залацістае лісце, залаты язык, залаты туман: О, якая залатая восень!* [3, 87]; *Лісце, лісце, залацістае лісце* [3, с. 90]; *Што язык залаты атрымалі ў гэту ноч пушчы цёмнай шаты* [4, с. 99]; *Над ракою туман залаты* [4, с. 36].

Сярод іншых эпітэтаў са значэннем колеру выкарыстоўваюцца такія вобразныя азначэнні, як *чырвоны, жоўты, алы, аранжавы* і інш: *Сіні спеў жаўрука... Аранжавы звон...* [4, с. 31]; *На вялізным, на нізкім аранжавым месяцы цень вялізны белага з чорным крыла* [3, с. 138]; *Ружы алай нешта гаворыць самаўпэўнена – тонкі нарцыс* [4, с. 61]. *Лісце алае засыпае роў, пушчу чорную апавіў туман* [3, с. 93].

Тамім чынам, колеравыя эпітэты, выконваючы свае асноўныя эстэтычныя функцыі, даволі ўдала функцыянуюць у паэзіі У. Караткевіча, з’яўляюцца дзейсным сродкам у перадачы аўтарскай задумы, дапамагаюць паказаць адметнасць творчага маўлення і вобразнага мыслення аўтара. Ужываючы пэўныя колеравыя мастацкія азначэнні, пісьменнік робіць твор не толькі больш маляўнічым, запамінальным, але і ўводзіць чытача ў свой непаўторны свет, дазваляе адчуць асабісты ўнутраны стан, настрой.

Літаратура

1. Беларуская міфалогія: энцыклапедычны слоўнік / С. Санько, Т. Валодзіна, У. Васілевіч. – Мінск: Беларусь, 2004. – 592 с.
2. Гілевіч, Н.С. Паэтыка беларускай народнай лірыкі / Н.С. Гілевіч. – Мінск: Вышэйшая школа, 1975. – 288 с.
3. Караткевіч, У.С. Збор твораў: у 25-ці т. / У.С. Караткевіч. – Мінск, 2012. – Т.1. – 592 с.
4. Караткевіч, У.С. Збор твораў: у 25-ці т. / У.С. Караткевіч. – Мінск, 2013. – Т.2. – 398 с.
5. Миронова, Л.Н. Цветоведение / Л.Н. Миронова. – Минск: Беларусь, 2005. – 151 с.

І. А. Купцэвіч

ЛЕКСІЧНАЯ ДЭЭТЫМАЛАГІЗАЦЫЯ НАЗОЎНІКАЎ З ПРАСТОРАВЫМ ЗНАЧЭННЕМ У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Дээтымалагізацыя як моўная з’ява характарызуецца стратай словам першаснай матываванасці лексічнага значэння ў выніку разрыву сэнсавых сувязей са сваім гістарычным утваральнікам, ці страта матываванасці, якая абапіралася на яго словаўтваральныя сувязі ўнутры этымалагічнага гнязда [1, с. 4]. Прычыны дээтымалагізацыі – гістарычныя змяненні ў фанетычнай, семантычнай, словаўтваральнай структуры слова; некаторыя асаблівасці намінацыі (напрыклад, пераносныя значэнні слоў); страта акалічнасцяў, умоваў намінацыі; разыходжанні стылістычных сфер ужывання некаторых слоў і пад. [5, с. 149]. Словы, якія перажылі дээтымалагізацыю, называюцца этымонімамі [1, с. 4].

На марфемным узроўні дээтымалагізацыя найперш звязана з такімі гістарычнымі з’явамі, як апрошчанне і перараскладанне.